

Pauli Rahkonen

Suomeen suuntautuneiden nimistövirtausten monimuotoisuus

Johdanto

Nykyisen Suomen alueen esihistoriallista kielitilannetta kuvaavaa asutushistoriaa on tarkasteltu usein hyvin suppeasti. Voittopuolisesti on käsitelty nykyisten suomalaisten ja saamelaisten esi-isien migraatioita ja varhaisempia kielimuotoja täydennettynä erilaisten germaanisten ryhmien vaikutuksella lähinnä Lounais- ja Etelä-Suomen asuttajina (esim. Koivulehto 1987: 33–35). Tällä vuosituhannella näkemystä on täydennetty erilaisilla paleokielillä. Aikio (2004; 2012) on vakuuttavasti esittänyt monien Lapin paikannimien palautuvan tuntemattomaan ei-uralilaiseen kieleen.

Arkeologit ovat perinteisestikin esittäneet arvioita nykyisten suomalaisten alkuperästä. Tässä yhteydessä voi mainita Carpelanin ja Parpolan laajan artikkelin (Carpelan & Parpola 2001) ja Langin kirjan *Homo Fennicus* (2020). Geenitutkimuksen alalla on meneillään hanke nimeltä 'Ancient genes of Northwestern Europe'. Tavoitteena on kartoittaa Suomen, Luoteis-Venäjän ja Baltian alueilta löytyneistä muinaisista vainajista peräisin olevaa DNA:ta. Hiljattain saatiin päätökseen Levänluhdan vesihautauksista löydetyn luuaineksen perusteella suoritettu geenitutkimus. Kyseinen projekti oli monitieteellinen, jossa geneetikojen lisäksi olivat mukana mm. arkeologi Wessman ja nimistöntutkija Rahkonen.

Nimistöntutkijat ovat jo kauan etsineet turhaan useiden Etelä-Suomen suurten järvien nimille varmaa kielellistä lähtökohtaa. Tämä viittaa taustalla olevaan tuntemattomaan kieleen. Kalima (1942) ja sittemmin häntä seuraten Rahkonen (2013a) ovat kirjoittaneet nimistöstä, jonka taustalla on ns. länsiuralilainen *x*-kieli, jota ei voi palauttaa varhaisiin kantakielemiin suomen kielestä tai kantasaamesta käsin.

Ainakin ¼ Suomen 85:n suurimman järven nimistä on kielelliseltä alkuperältään hämääriä (Rahkonen 2013a: 5). Sellaisia järvien nimiä ovat muiden muassa jäljempänä esiteltävät Näsijärvi, Päijänne ja Saimaa. Myös Lapin Inarinjärven kielitausta on epäselvä. Näistä suuren osan täytyy olla peräisin jostain meille tuntemattomasta kielestä. Suomen alueen kokonaisvaltainen uralilaistuminen ja osittainen germaanistuminen on saattanut olla suhteellisen hidas prosessi, joka on kestänyt melko myöhäisiinkin ajankohtiin. Muitakin kuin uralilaisia tai germaanisiksi kieliä on hyvinkin voitu puhua vielä jopa ensimmäisen kristillisen vuosituhannen loppupuolella. Tällöin näihin kieliin pohjautuvien suhteellisen pientenkin objektien nimien lainautuminen ja säilyminen meidän aikaamme asti nykyisessä laajuudessaan käy ymmärrettäväksi.

Usein läpinäkymättömien nimien kielellistä taustaa on pyritty selvittämään harvinaisilla suomen murreanoilla (esim. Vahtola 1980, Paikkala et al. 2007). Olen ym-

märtänyt tällaisten varsin suppea-alaisesti esiintyvien murre sanojen useinkin olevan varhaisempiin kieliin pohjautuvia substraattisanoja, kuten *oulu*, *olhava*, *kyrö*¹, jotka eivät ole koskaan esiintyneet laajemmin itämerensuomalaisessa tai saamenkielten sanastossa (Itkonen & Kulonen 1992–2000; Vilppula & Takala 1985–). Juuri maantieteelliset termit jäävät väestön kielipohjan vaihtuessa helposti elämään uuden väestön kieleen, mikä on selkeästi nähtävissä varsinkin Pohjois-Suomen saamelaisperäisissä suomen kielen murteissa (esim. *kero*, *jänkä*, *vuotso*; ks. Vilppula & Takala 1985–) tai Pohjois-Venäjän itämerensuomalaisperäisissä murre sanoissa (Komjagina 1994; Rahkonen 2015: 313–314; SRNG).

Enemmän osan tässä artikkelissa nähtävästä kartta-aineistosta olen esittänyt kursivisena esitelmänä taannoin Turun ja Helsingin yliopistoissa Levänluhta-projektin raportointiin liittyneissä yleisötilaisuuksissa. Tämä tutkielma pitäytyy jokseenkin kokonaan vain vesistönimistön esittelyyn.

Nykyään tunnettujen kielten sanojen etymologioita tutkivalla lingvistiikalla, arkeologialla ja etenkin geenitutkimuksella on paljon sanottavaa käsiteltävästä aiheesta. Tässä suhteessa on kiitettävä Langin lähestymistapaa tuoreessa kirjassaan *Homo Fennicus* (2020). Tosin geneettisellä perimällä tai materiaalisella kulttuurilla ei ole mahdollisuuksia kertoa paljoakaan kielten historiasta. Etymologinen kielihistoriallinen tutkimuskaan ei yksinään pääse riittävästi pureutumaan kadonneisiin kieliin. Juuri siksi tarvitaan nimistöntutkimusta, sellaista kuten esim. Ante Aikion Lapin paleokieltä esittelevä essee (2004). Toivonkin, että artikkelini herättää edellä mainittujen tieteenalojen tutkijoissa tarvetta tarkastella Suomeen kohdistuneita muuttoliikkeitä ja/tai kielellisiä virtauksia seuraavassa esitettävien karttojen ja niihin liittyvien selitysosioiden näkökulmasta.

Tämä artikkeli on tarkoitettu ikään kuin täydennykseksi Minerva Pihan hiljattain *Muinaistutkijassa* julkaistuun koosteeseen tähänastisesta tutkimuksesta (Piha 2020a: 41–

55) ja Valter Langin kirjaan *Homo Fennicus* (2020). Artikkeliiin ja onomastiikkaan ylipääntään liittyvä metodologian ja varhaisemman tutkimuksen esittely löytyy väitöskirjastani (Rahkonen 2013b). Seuraavassa pyrin nimistöä kuvaavien karttojen ja lyhyehköjen esittelyiden avulla kuvaamaan erilaisista nimistön pohjalta todennettavia muuttoliikkeitä tai ainakin nimistövirtauksia. On huomattava, että kielet ja niiden pohjalta syntynyt nimistö voivat levitä myös kielikontaktien kautta, vaikka laajamittaista migraatiota ei olisikaan tapahtunut.

Paleoeurooppalaisia nimiä

Vesistönimet säilyvät pääsääntöisesti paremmin kuin esimerkiksi asutusnimet. Sellaiset nimet kuten *Ähtäri* (järvi) < **Ätsäri* ja sen muinainen laskujoki *Ähtävänjoki* < **Ätsävä* ovat peräisin ajalta ennen järven ja joen välisen vesiyhteyden katkeamista noin vuonna n. 500 jKr (Seppä & Tikkanen 2006: 89–92). Nimillä on siis ikää varmasti paljonkin yli 1500 vuotta. Suurten vesien nimet säilyvät yleensä paremmin kuin pienempien kohteiden (Rahkonen 2013a: 5).

Toisaalta esiintyy myös selvää suurten järvien suhteellisen myöhäistä uudelleen nimeämistä. Tästä esimerkkeinä voidaan mainita suuret rajajärviiksi nimetyt Pyhäjärvet, joiden nimet ovat peräisin vasta suomalaisen maakuntajaon ajalta. Sanalla 'pyhä' on itämerensuomalaisessa nimistössä tarkoitettu myös rajattua aluetta tai rajaa (Mullonen 2002: 148; Paikkala et al. 2007: 448) Luultavimmin kyseisten järvien suomenkielinen nimeäminen on ainakin Länsi-Suomessa tapahtunut viikinkiajalla (n. 800–1050 jKr.). Säskylän Pyhäjärvi edustaa Varsinais-Suomen ja Satakunnan rajaa ja Tampereen Pyhäjärvi Satakunnan ja Hämeen rajaa. Pyhäjärviiksi nimettyjä rajajärviä on useita muitakin, muttei näin suuria. Niitä esiintyy myös Venäjän Karjalassa muinaisvepsäläisillä alueilla (Mullonen 2002: 146; kuva 10). Juuri suurehkon kokonsa tähden on välttämätöntä olettaa, että em. suurilla järvillä

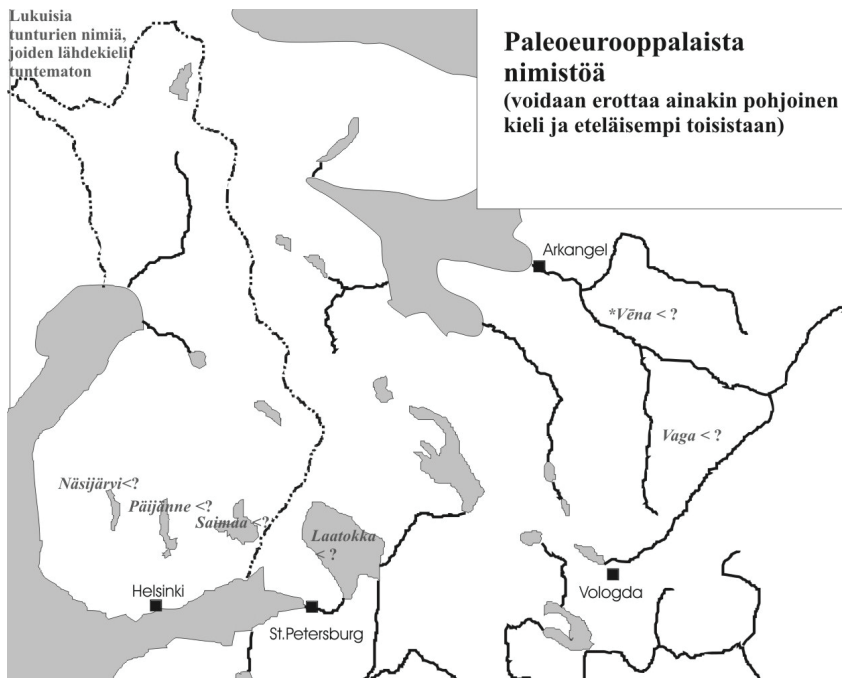
oli jokin muu nimi ennen maakuntarajojen syntyä. Nuo varhaisemmat nimet eivät välttämättä pohjautuneet suomen kieleen.

Etelä-Suomen kolme suurinta järveä ovat *Näsijärvi*, *Päijänne* ja *Saimaa* (Kuva 1). Kukaan ei ole vielä voinut esittää näille nimille luotettavaa kielellistä lähdettä. Niiden nimiä on *Suomalaisessa Paikannimikirjassa* (Paikkala et al. 2007) yritetty selittää seuraavasti:

Näsijärvestä todetaan: ”On mahdollista, että nimeen sisältyy kasvinnimitys *näsiä*. Nimen tausta jää kuitenkin hämäräksi” (Paikkala et al. 2007: 298). On hyvin epätodennäköistä, että suuren järven nimi olisi peräisin jonkin harvinaisen kasvin nimestä. Mikään suuri vesi ei ole saanut nimeään muiden kasvikuntaan kuuluvien sanojen kuin yleisten puiden ja merkittävien vesikasvien nimien perusteella. *Suomalainen Paikannimikirja* toteaa nimen taustan jäävän hämäräksi.

Nähdäkseni nimi palautuu kadonneeseen, mahdollisesti ei-uralilaiseen kieleen. Yhtenä uralilaisena vaihtoehtona tosin voisi ehdottaa nimen alkuperäiseksi asuksi **Enä|si/*Inä|si* ’Suurijärvi’, josta sananalkuinen vokaali on pudonnut pois. Tätä on tapahtunut esim. mordvan kielessä *ñiške* < **iñe ški* ’suuri jumala’ (MW III s. v. *ñiške*). Arja Ahlqvist (1998: 38) tulkitsee uskottavasti merjalaisalueiden suuren järven nimen *Nero* palautuvan asuun **Inero* ’suuri järvi’. Myös vierasperäisissä henkilönimissä adaptoituessaan suomalaiseen asuun tapahtuu alkutavun katoamista; esim. *Camilla* > *Milla* jne.

Näin ollen Näsijärven nimi voi liittyä aiemmin esittämäni länsiuralilaiseen *x*-kieleen (Rahkonen 2013a). Sibilanttipohjainen formantti *-si* voinee palautua vanhaan diminutiivin päätteeseen. Formantti *-si* on säilynyt esim. Salon lähellä esiintyvässä paikannimessä

Kuva 1. Luultavasti paleoeurooppalaisia nimiä. Kuva: P. Rahkonen.

Alhai|si sekä useissa Inkerinmaan paikannimissä kuten mm. *Ihalaisi*, *Ikäpäivösi*, *Vornaisi* vastaten yleisempää *-nen*-formanttia suomalaisessa nimistössä. Savossa sijaitsevat järvet *Kuvansi* [Suonenjoki] ja *Syvänsi* [Pieksämäki]. Viimemainittujen formantti saattaisi ehkä palautua vanhaan saamen diminutiiviin **-nč(V)*, mutta tätä selitystä heikentää se, ettei nimikantoja voi pitää saamelaislähtöisinä.

Päijänne puolestaan selitetään seuraavasti: ”Ilmeisesti (saamen)² *bajā*-sana ei tule kyseeseen *Päijänne*-nimien selityksenä myöskään merkityksessä ’ylä’... Mahdollisesti myös *Päijänteen* nimi on syntynyt jossain tuntemattomassa muinaiskielessä, josta se on saamen kautta lainautunut suomen kieleen” (Paikkala et al. 2007: 360–361). Olen samaa mieltä siitä, että nimi on mahdollisesti peräisin jostain tuntemattomasta paleoeurooppalaisesta kielestä. Jälleen voi kuitenkin ehdottaa länsiuralilaista *x*-kieleen pohjautuvaa taustaa, joka toki on epävarmalla pohjalla. Mikäli kyseisessä kielessä on esiintynyt mordvantapainen sana **pāj* tai **pājā* < k-ural **pājä* ’pää’ (vrt. MW) tarkoittaisi nimi lähinnä vesistön keskusjärveä. Suomessa esiintyy useita *Pääjärviä*. Monet niistä tosin ovat pieniä ja niiden nimet saattavat viitata niiden asemaan vesistösystemin takimmaisena järvenä. Suurehko Karstulan *Pääjärvi* voisi kuitenkin saada nimensä keskusjärven luonteesta.

Saimaan nimen alkuperää on esitelty seuraavasti (Paikkala et al. 2007: 396): ”Nimiä (*Saimas* ~ *Saimaa*) ei voi selittää luontevasti minkään tunnetun suomenkielisen sanan pohjalta [...] Taustalla olisi saamelainen sana *sápmi* [...], josta tulee myös nykykielen sana *saame*”. Selitystä *saame* < **šämä* on vaikea uskoa lähinnä diftongiin *-ai-* liittyvän äänteellisen vaikeuden tähden. Sen sijaan voisi ajatella, että *saima-* palautuisi jonkin tuntemattoman kielen sanaan ’musta’, koska vanhimmissa kartoissa järven nimeksi on merkitty *Lacus Niger* ’Mustajärvi’ (mm. Olaus Magnus 1539). Edellisten lisäksi Venäjän puolella sijaitsevien suurten vesien nimet *Laatokka*, *Viena* < **Vēna* ja *Vaga* saattavat olla peräisin jostain paleoeurooppalaisesta kielestä.

Suomen ja saamen kielissä on ilmeisesti monia luontoon liittyviä sanoja, jotka periytyvät jo(i)stain paleoeurooppalaisesta kielestä. Sellaisia ovat mm. suomen *mäki*, *nummi*, *ilves*, *jänis* (ks. Ariste 1971; 1981) kantasaamen **kēδkē* ’kivi’, **pēŋke* ’tuuli’, **mōre* ’puu’ (ks. Saarikivi 2004: 189).

Länsiuralilaiseen *x*-kieleen pohjautuvia nimiä

Olen väitöskirjassani (Rahkonen 2013b: 163–173) osoittanut mm. seuraavien nimikantojen luultavimmin periytyvän länsiuralilaisesta *x*-kielestä, koska niiden taustalla olevia sanoja ei voi palauttaa varhaisempiin kantakielisiin suomen tai kantasaamen pohjalta (Rahkonen 2013a: 33):

Vuoht-/Voht-, *Uht-/Oht-* kantaiset < k-ural **uktj* ’(veto)kannas, taipale’

Vääks-/Vieks-/Viiks- kantaiset < sm.perm. **viksi* ’välijoki’

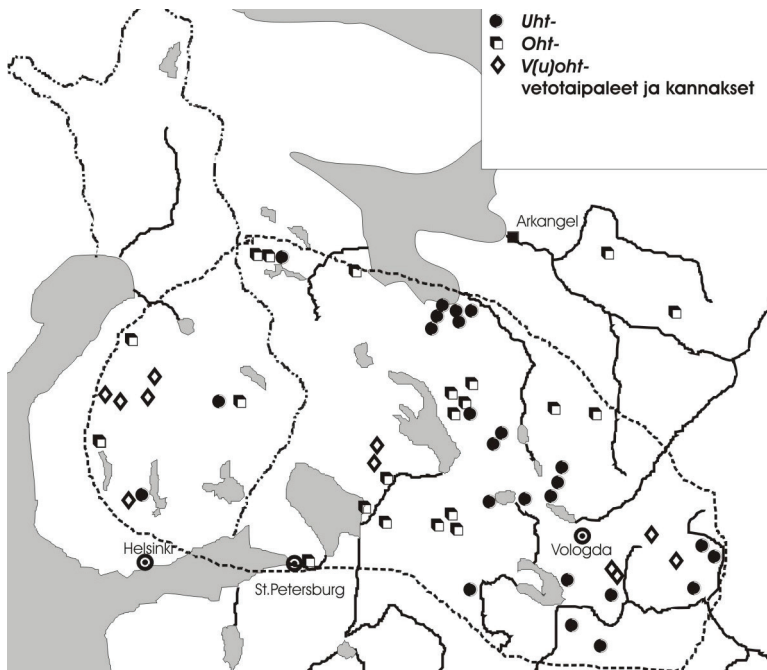
Kem(i)-kantaiset < ? sm.perm. **käme* ’suuri joki’

Topografia tukee näiden nimien etymologiaa. Nimiin liittyvät vedet sijoittuvat säännöllisesti vetotaipaleisiin (< **uktj*-lähtöiset), ovat välijokia (< **viksi*-lähtöiset) ja suurehkoja jokia (< **käme*-lähtöiset). Vetotaipaleella tarkoitetaan kannasta, jonka yli veneet vedettiin maanselän yli seuraavaan vesistöön. Aina Ylä-Volgalle asti ulottuva levintä ei viittaa itämerensuomalaiseen tai saamelaiseen lähtökohtaan. Se vastaa jokseenkin täydellisesti pronssikautisen itäisen tekstiilikeramiikan levintää (ks. Carpelan & Parpola 2001: 89; ks. Kuvat 2a ja 2b).

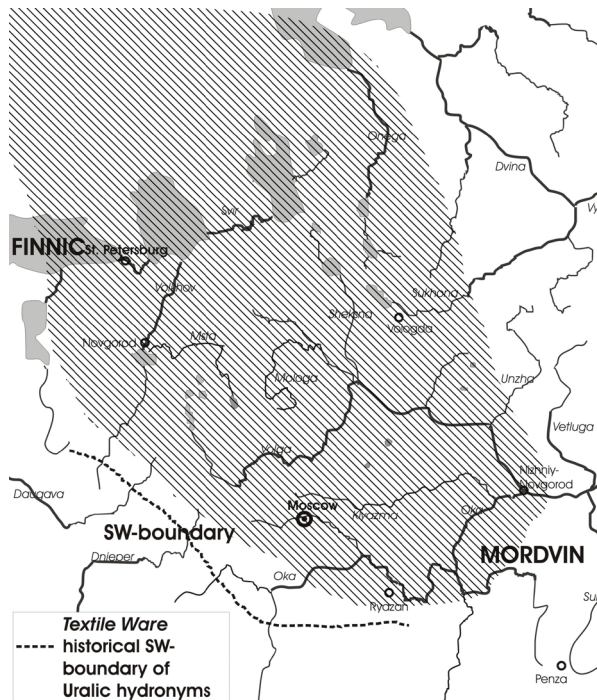
Saamelaisperäisiä nimiä ja saamen kielihistoriaa länsiuralilaisena kielenä

Taannoin oletettiin saamelaisten olleen Lapin ”alkuasukkaita” hyvin varhaisilta ajoilta asti. Teoria oli suosittu monien arkeologien kes-

Rahkonen

Kuva 2a. Länsiuralilaista x-kieleen perustuvaa nimistöä. Kuva: P. Rahkonen.

Kuva 2b. Itäisen tekstiilikeraamisen alue. Kuva: P. Rahkonen, perustuen Carpelan & Parpola 2001: 89.

kuudessa. Saamelaiset sijoitettiin Lapin alueelle pronssikautisina asukkaina (mm. Huurre 1995: 151–154; ks. Aikio & Aikio 2001; Piha 2020a). Voidaksemme ymmärtää saamen kielten asemaa länsiuralilaisten kielten joukossa ja siihen liittyen saamelaisia migraatioita, on syytä käsitellä hieman perusteellisemmin saamen kielihistoriaa ja sen suhteita muihin länsiuralilaisiin kieliin.³

Länsiuralin jakautuminen

Oman käsitykseni mukaan varhaiskantasaamen kieli on eriytynyt muista länsiuralilaisista kielistä selkeästi omaksi kielekseen aikaisintaan noin 3000 vuotta sitten. Näin ollen varhaismetallikaudella aikavälillä 1900–1000 eKr. ei voida suoranaisesti puhua sen paremmin suomen kuin saamenkaan kielistä. Häkkinen (2014: 6) esittää, että varhaiskantasuomea ja varhaiskantasaamea puhuttiin jo pronssikaudella (1900–500 eKr.). Tuskin tuolloin voitiin puhua varhaiskantasuomesta ja varhaiskantasaamesta erillisinä kielinä. Nähdäkseni pitäisi puhua kantaauralin länsiuralilaisista murteista, johon Häkkinenkin (2009: 9, 46) toisaalla viittaa.

Edellä esitellyllä tavalla määritelyjen varhaiskantasuomen ja -saamen muotojen sovittaminen länsiuralilaisen kantakielen hajoamiseen ja sen muiden perillisten (esim. mordva, merja) kielihistoriaan ei ole aivan ongelmatonta. Petri Kallio (2007: 246) on esittänyt seuraavan ajoitusmallin: *varhaiskantasuomi* 2. vuosituhat eKr., *keskikantasuomi* 1. vuosituhat eKr. ja *myöhäiskantasuomi* 1. vuosituhat jKr. Tämä ajatus voidaan hyväksyä sillä ehdolla, että varhaiskantasuomella tarkoitetaan myöhäislänsiuralin murretta. Kallio (2007: 229) pitääkin varhaiskantasuomea kantaauralin murteena.

Varsinainen myöhäiskantasuomi on syntynyt jo enimmäkseen keskikantasuomen tasolla kohtalaisen suurten, etenkin konsonantteihin kohdistuneitten äänteellisten muutosten (mm. *š > h) seurauksena (Kallio 2007: 229–246). Tähän liittyen teoria suomen

ja saamelaiskielten yhteisestä kantakielestä on problemaattinen, ellei sitä johdeta hypoteettisesti länsiuralilaisesta kantakielestä asti. Olen esittänyt, että ainakin määrätty äänteelliset seikat yhdistävät saamen rekonstruoituun merjan kielihistoriaan, kuten sananalkuinen *a > vo ja sanansisäinen *a > o sekä sanan 'järvi' yhteiset juuret ksa *jävrē < *jäkrä vs. merjan rekonstruktio *jäyrä < *jäkrä (Rahkonen 2012: 17–18). Jos länsiuralin hajoaminen tapahtui jo Volga-Okan alueella, on selvää, että ne pohjoiseen johtavan Šeksna-joen reitin varrella puhutut murteet, joista muotoutuivat etelämpänä merja ja pohjoisempaan saame, olivat varhaisimpina aikoina tiiviimmässä keskinäisessä yhteydessä toisiinsa kuin niihin, joista kehittyivät mordva ja itämerensuomi. Vastavasti viimeainitut jakoivat paljonkin meidän aikaamme asti säilyneitä yhteisiä piirteitä.

Sammallahden (1977) mukaan itämerensuomen hajoaminen alkoi kohta sen eriydyttyä saamesta. Jää vähän epäselväksi, mitä Sammallahi ja Kallio (2007: 229) täsmälleen ovat tarkoittaneet itämerensuomen erottautumisella saamesta. Joka tapauksessa ajanlaskun alun tienoilla puhutut kantasaame ja myöhäiskantasuomi olivat etenkin kieliopin suhteen jo varsin pitkälle toisistaan eriytyneitä kieliä, joten ne varmasti olivat alkaneet erkaantua jo huomattavasti aikaisemmin toisistaan.

Olisi tärkeää huomioida Grünthalin (2007: 116–117, 119) huomautus siitä, että uralilaisten kielten keskinäisiä suhteita on yksipuolisesti tutkittu etymologian ja fonologian näkökulmasta. Sen sijaan kieliopillisiin seikkoihin on kiinnitetty vähemmän huomiota. Mordvan sijamuotojen järjestelmä on yhä hämmästyttävän lähellä itämerensuomea (*ibid.* 123–128). Vaikkapa pohjoissaame ei tässä suhteessa missään tapauksessa ole sen lähempänä itämerensuomea kuin mordva ja itämerensuomi ovat keskenään. Saamen erkaantuminen myöhäiskantasuomesta ei näin ollen ole mutkattomasti sijoitettavissa lähellekään itämerensuomen hajoamisen aikaa. Itämerensuomen hajotessa sen kaasujärjestel-

mä epäilemättä oli jo hyvin pitkälle nykyisen kaltainen päätellen siitä, että se yhäkin on säilynyt eri tytärikielissä jokseenkin yhtenevänä.

Sijoittaisin länsiuralin hajoamisprosessin alun Valdain, Tverin, Volga–Okan haarukan ja Šeksna–Valgetjärvi-reitin alueelle (ks. Taulukko 1 ja Kuva 4). Tällöin ryhmät, joista syntyivät itämerensuomen, mordvan, merjan ja saamen esimuodot, olivat kohtalaisen läheisissä kontakteissa toisiinsa. Tämä selittäisi myös mordvan ja itämerensuomen nykyiseen maantieteelliseen sijaintiinsa nähden hämmästyttävät yhtäläisyydet. Erkaantumisprosessin alun ajoitus olisi siis varhaismetallikausi n. 1900–1000 eKr. Alue sisältyy tekstiilikeraamikan levintäalueeseen (ks. Kuva 2b; Lang 2020: 253–259).

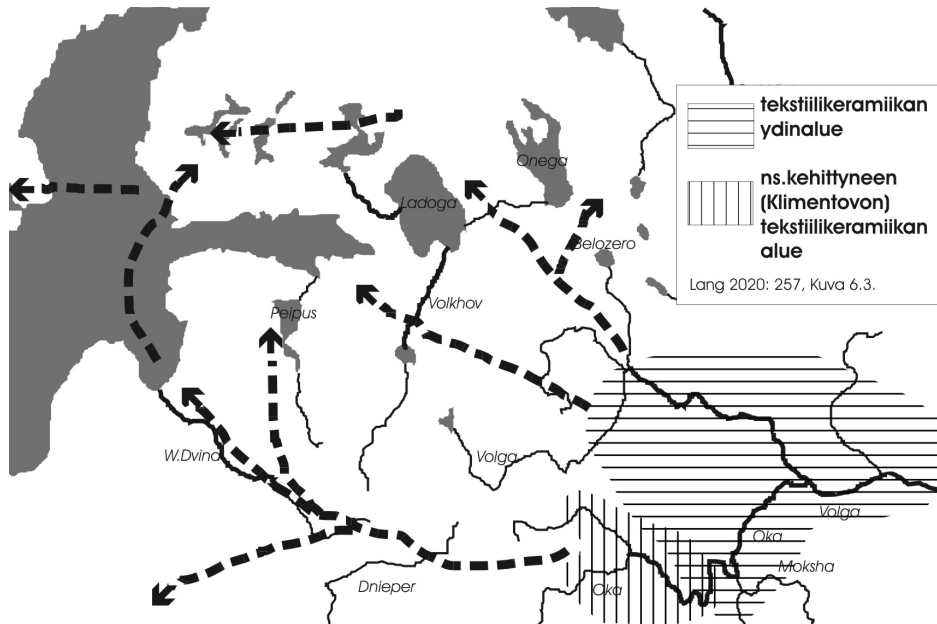
Länsiuralilaisen kantakielen osin liittämisen murteutumisen tapahtui oletettavimmin siten, että murteiden eriytyessä kieliksi ne saivat yhä kielikontaktien kautta toisiltaan niin leksikaalisia, morfologisia kuin fonologisiaakin vaikutteita (ks. Taulukko 1). Eriytyminen toisistaan erotettaviksi kieliksi lienee alkanut pronssikauden lopulla ensimmäisen vuosituhannen eKr. alussa. Tällöin saamelaisten ja merjalaisten esi-isät vielä elivät naapureina rajan kulkiessa jossain Valgetjärven seudulla (ks. Rahkonen 2013a: 243, map 2). Sittemmin esi-/kantasaamelaiset tulivat läheisiin kosketuksiin itämerensuomalaisien kanssa ja saivat etenkin leksikaalisia vaikutteita heiltä. Yhteys merjalaisiin sen sijaan heikkeni. Hylkäisinkin vanhan terminologian suomalais-saamelaisesta kantakielestä (vs. Korhonen 1981: 24) ja korvaisin sen mieluummin länsiuralin kantakielellä.

Lang (2020: 257; kuva 6.3.) esittelee kuvan avulla näkemystään länsiuralin hajoamisesta (Kuva 3). Hänen ajatuksensa koillisväylästä ja lounaisväylästä epäilemättä on periaatteessa monin osin oikea, paitsi, että koillisväylän pitäisi olla nimeltään luoteisväylä. Kyseessä lienee kääntäjän virhe. Nimistön valossa se vaatii kuitenkin joitain tarkennuksia niin lounais- kuin luoteisväylänkin osalta. Eriytisesti oudoksuttaa Ylä-Volgan ignorointi muuttoreittinä.

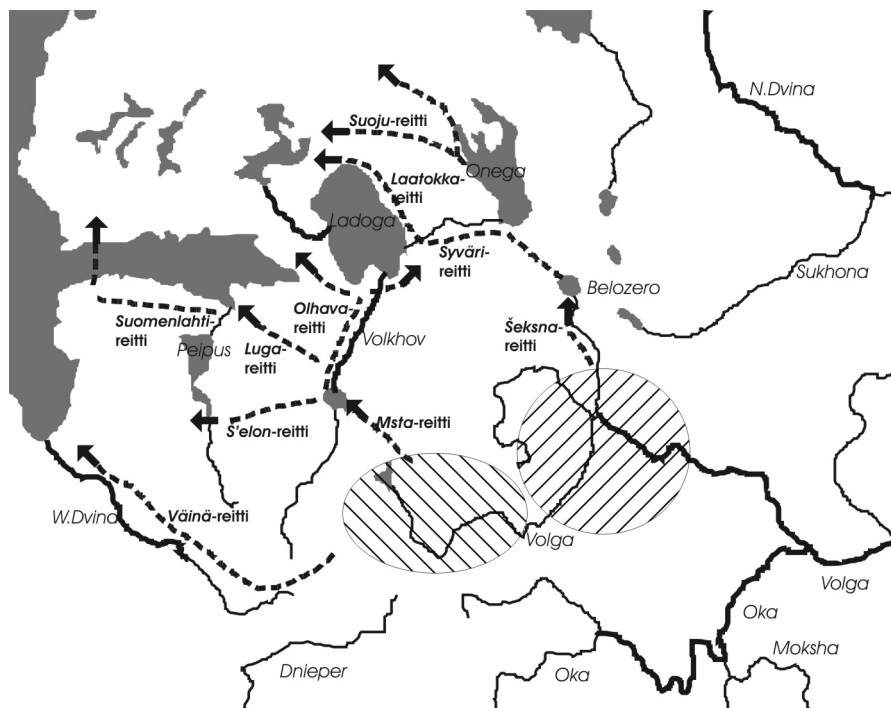
Keski-Venäjällä uralilaisista kielistä peräisin olevan nimistön raja kulkee Okalla Ugra-jokea myöten Dneprin ja Daugavan latvoja viistäen länteen. Siellä oli kuitenkin liikuttava maitse kohti länttä, mikä tekee laajamittaisen liikenteen epätodennäköiseksi. Sen sijaan kaksi keskeisintä vesireittiä länteen olivat Ylä-Volgan väylä sen latvavesien järvisuudulle (Valdai) ja Mologa–Msta-jokien muodostama reitti Ilmajärvelle (Rahkonen 2011: 242; map 8). Valdailta pääsi helposti myös Daugavalle.

Valdailla *-jer-*formantin omaavat järvien nimet sijaitsivat karkeasti ottaen pääasiassa Mstan virtaussuunnassa vasemmalla puolella Volgan latvavesillä; mm. Seliger < **Serigjär(i)*. Tähän ryhmään lukeutuu myös Ilmajärvi < **Il'mer* < **Ilemjär(i)*. Mstan oikealla puolen taas järvien nimiin liittyi formantti *-dra* < **jädra* heijastaen merjalaistyyppistä kantamuotoa **jäyrä* 'järvi'. Msta-jokia on Keski-Venäjällä useita ja ne sijoittuvat Ilmajärveltä Moskva-joen ja Okan haarukan kuvastaen määrittelemäni länsitšuidien aluetta (Rahkonen 2011: 228; map 5). Daugavalle on jokseenkin varmasti matkattu Okan ”kehittyneen” tekstiilikeraamikan (Langin termi) alueelta pääpiirtein jokireittiä *Moskva*-joki → *Ikša* → kannas → Jahroma → Volga → Volgan latvojen järvisuutu (Valdai) → kannas → Daugava. Moskovasta Volgalle kulkeva nykyinen kanava kulkee pitkälti saman suuntaisesti. Luoteisväylän osalta Langin alin nuoli Inkerinmaalle asti on luultavimmin virheellinen. Tuolta alueelta en ole löytänyt saamelaisperäistä nimistöä.

Itse olen esittänyt esitelmässäni Turun yliopistossa seuraavanlaisen kartan (Kuva 4) itämerensuomeen johtaneen kantakielen ja esisaamen leviämissuunniksi. Tämä reititys perustuu siihen, että mahdollisesti keskikantasuomen tai luultavammin myöhäisen varhaiskantasuomen tasoinen, *jokseenkin yhtenäinen* kielimuoto levisi Valdailta neljää reittiä myöten Itämeren alueelle neljään pesäkkeeseen: 1) Väinäjoen (Daugava) reittiä Riianlahdelle, josta kehittyi liivi, 2) Šelonin

Kuva 3. Länsiuralin jakautuminen itämerensuomeksi ja saameksi; Valter Lang 2020: 257. Kuva 6.3. — modifioinut P. Rahkonen.

Kuva 4. Itämerensuomeen ja kantasaameen johtaneiden varhaisempien kielimuotojen leviämisreitit P. Rahkosen mukaan. Kuva: P. Rahkonen.

reittiä Peipsjärvelle, josta kehittyi eteläviro, 3) Lugaan reittiä Suomenlahden rannoille se, josta kehittyi pohjoisviro ja länsisuomi sekä 4) Olhavaa pohjoiseen kulkenut ryhmä, jonka murteesta kehittyi meille tuntematon ns. itäinen kielellinen komponentti, jonka sulaututtua länsisuomeen, syntyivät karjala ja vepsä.

Tämä malli selittäisi sen, että Šelonin reittiä omaan pesäkkeeseensä tulleen (?) keski-/myöhäistä varhaiskantasuomea puhuneen väestön kieleen, myöhemmin eteläviroon, jäi mm. -čk-konsonanttityhtymä. Sama konsonanttityhtymä jäi ilmeisestikin Olhavan ryhmän vaikutuksesta reliikinomaisesti karjalan livvin kieleen, vepsään ja Kenozeron venäjänmurteeseen [esim. *kačk(V) ~ katku*] (Kallio 2007: 233–235; Rahkonen 2015: 317). Pohjoisviron pesäkkeen syntyminen Lugaan reittiä myöten selittää pohjoisviron ja länsisuomen muinaisen läheisen yhteyden eli Kallion esittämän Suomenlahden mallin (Kallio 2007: 243). Olhavan reitin käyttö selittää Karjalan ja Vepsän ns. itäisen komponentin, jota Itkonen (1983: 148, 154, 156, 174) kutsui ”kaakkoiskantasuomeksi”.

Eteläviron kielessä esiintyy mielenkiintoisesti myös affrikaatta sanassa *tsura* ’poika’, joka vastaa mordvan sanaa *čora* ’poika’. Tämä vihjaa siihen, että eteläviron puhujilla ja jollain mordvantapaisella tšuidimurteella olisi ollut muinainen yhteys ehkä juuri Ilmajärvi-Valdain alueella. Olen esittänyt, että Novgorodin viidennekset pohjautuivat suomalais-

ugrialaisten ryhmien heimorajoihin (Rahkonen 2015: 339–341; kartta 8). Tällöin Bežecin viidennes sijoittui itätsuudien ja Derevan viidennes länsitsuudien muinaisille alueille.

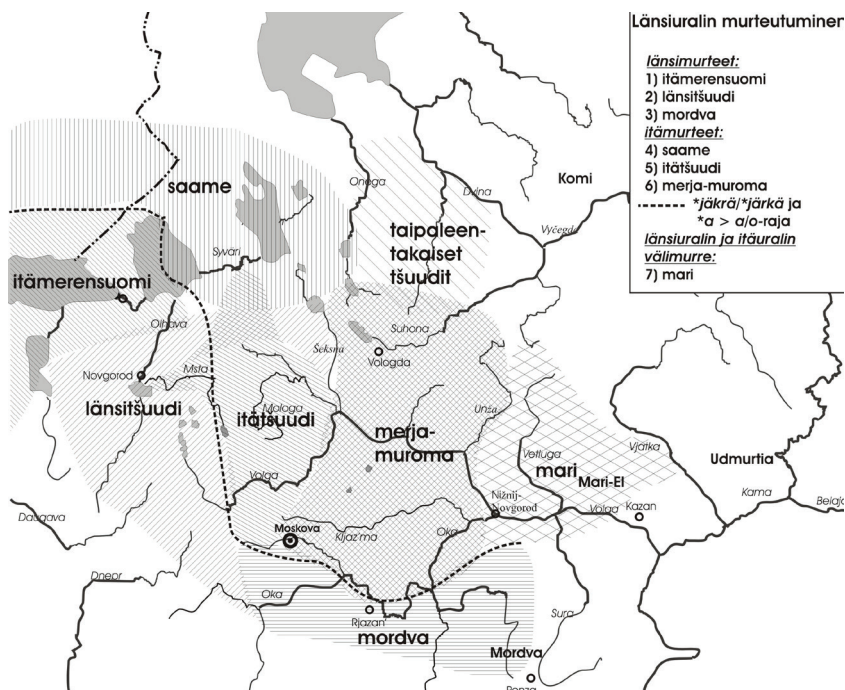
Nimistön kannalta on mielenkiintoista, että Nevaa ja Siestarjokea vastaavia jokien nimiä esiintyy Keski-Venäjällä, kuten *Neva* lähellä Rjazania ja *Sestra* lähellä Tveriä. Toki Neva voi hyvinkin saada nimensä karjalan sanasta *neva* ’vesi, vesistö (järvi, joki, meri)’ (Kulonen 1995: 215). Siestarjoen voisi arvella saavan nimensä Suomen karjalan murteissa esiintyvistä sanasta *siestar* ’mustaherukka’ tai inkeröisen sanasta *sēstara* ’herukka’. Nimeämisperusteena ’herukka’ on kuitenkin joen nimenä kyseenalainen.

Varsin keskeinen seikka itämerensuomen synnyssä oli vahva germaaninen vaikutus. Kallio (2012: 233–235) katsoo sen alkaneen jo pronssikaudella ja jatkuneen voimakkaana rautakauden alusta alkaen. Hänen mukaansa germaanisten kielten ja itämerensuomen kontaktipinta sijaitsi oletettavimmin Suomessa ja Virossa – ei siis niinkään Riianlahden tuntumassa.

Edellä mainittu huomioon ottaen esitän taulukon (Taulukko 1) ja kartan (Kuva 5), jotka pääpiirteisesti kuvaavat kantaauralin länsimurteen hajoamista itämerensuomen ja kantasaamen osalta huomattavien migraatioiden seurauksena. Murteutuminen on voinut hyvin alkaa jo ennen migraatioiden alkua.

Taulukko 1. Kantaauralin länsimurteen hajoaminen ja olettamani prosessin maantieteellinen sijoittuminen.

Valdailais-ilmajärveläinen murre → levittäytyminen länteen Itämeren alueelle <i>seuraus</i> : itämerensuomi	Valgetjärveläis-äänisläinen murre → levittäytyminen luoteeseen Karjalaan ja Sisä-Suomeen <i>seuraus</i> : para- ja kantasaame
Tveriläis-okalainen murre → levittäytyminen itään Rjazan-Mokša-alueelle ja länteen Ilmajärven suuntaan <i>seuraus</i> : kantamordva ja kantalänsitsuudi	Volgalais-kljazmalainen murre → levittäytyminen koilliseen Kostroman oblastin alueelle ja länteen Mologajoelle <i>seuraus</i> : kantamerja, kantaitätsuudi

Kuva 5. Länsi-uralilaisen kantakielen varhainen murteutuminen ja myöhempi kielitilanne nimistön valossa. Kuva: P. Rahkonen.

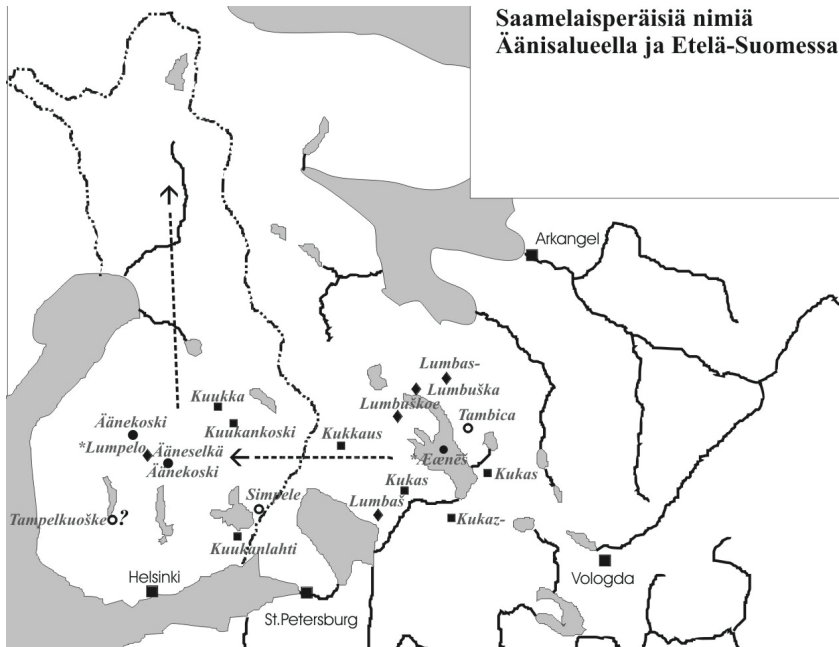
Kantasaamen levittäytyminen Etelä-Suomeen ja Lappiin

Uudemman lingvistisen käsityksen mukaan saamelaiset eivät ole muuttaneet nykyisille asuinsijoilleen Lappiin ennen kuin varhaisintaan ajanlaskun alun jälkeen (mm. Aikio 2004; Saarikivi 2011). Olen käyttänyt saamelaismarkkereina vesistönimiä, jotka liittyvät kantasaamen sanoihin **kukkē* 'pitkä', **ēnē* 'suuri', *lōmpel* 'lampi' ja **tempel* 'suvanto' (Kuva 6; ks. Lehtiranta 2001). Nimien suuren määrän tähden esittely on rajattu muutamien esimerkkeihin.

Käsitykseni saamelaisen alkukodin sijoittumisesta Äänisen alueelle perustuu siihen, että Ääninen on Suomi-Karjalan alueella ainoa suuri järvi, jonka nimi voidaan varmuudella juontaa esi/kantasaamesta. Se voidaan

rekonstruoida likiarvoiseen varhaisaamelaiseen asuun **Ēnēš*. Kyseisen järven ympärillä esiintyy lisäksi laajalla säteellä ns. parasame-laista nimistöä (mm. Matveev 2004: 83–110; Mullonen 2002: 228–288; Rahkonen 2015: 330; Saarikivi 2004). Ajatuksen saamelaisesta alkukodista Äänisalueella esitti aikoinaan jo E. Itkonen (1961: 118). Näin ajatellen rekonstruoitu kantasaame olisi ehkä lähellä Etelä-Suomen alueella aikoinaan puhuttua varhaista saamea ja äänisalueen parasame olisi ollut sen rinnakkainen murre. Niiden yhteistä kantakieltä voisi kutsua esisaameksi.

Arkeologisesta näkökulmasta tarkastellen varhaisin Suomen alueen saamelaisasutus vastaa melko hyvin varhaisrautakautisen Luukonsaaren keramiikan levikkialuetta. Lavento (2001: 169) katsoo sen polveutuvan pronssikautisesta Tomitsan tekstiilikeramii-kasta. Tomitsa sijaitsee juuri Äänisalueella.

Kuva 6. Saamelaisnimistön leviämissuunnat. Kuva: P. Rahkonen.

Olhavan tšuudeilta periytyviä nimiä

Etenkin venäläiset tutkijat ovat esittäneet erilaisia vaihtoehtoja Laatokkaan etelästä laskevan *Olhavan* nimen merkitykseksi. Onpa tarjottu sellaistaakin mielikuvituksellista vaihtoehtoa kuin suomen *velho* ~ ve *волх* (Vasmer 2003 s.v. *Волхов*, kriittinen viittaus). Kaikkein todennäköisin etymologinen tausta liittyy Karjalankannaksen suomalaismurteissa esiintyvään murrresanaan *olhava* 'pitkä syvä vetinen uoma' (ks. Nissilä 1975: 28–29). Pohjois-Venäjällä proteettinen *v* sananalkuisen *o:n* edellä on nimistössä hyvin yleinen (*Olhava > V|olhov).

Kuten useat muut harvinaiset ja suppea-alaiset murrresanat, on tämäkin luultavasti peräisin jostain substraattisanasta, tässä tapauksessa oletettavasti Olhavan tšuidien kielestä. Nämä tšuidit saattavat edustaa sitä Karjalankannaksen väestön itäistä komponenttia, jon-

ka on katsottu assimiloituneen myöhemmin alueelle tulleisiin länsisuomalaisiin (Itkonen 1983: 213; Uino 1997: 128–129). Tämän komponentin vaikutus näkyy niin karjalan kuin vepsänkin kielissä. Kyseessä saattavat siis olla olhavantšuidit, joiden kielessä mahdollisesti esiintyneen sanan *olhava* suomenkielinen vastine voisi olla *alho*. Olhava-nimien levintä Suomessa noudattaa pitkälti vanhaa Novgorodin rauhan rajaa (Kuva 7). On varsin mahdollista, että Suomen alueella nimenantajina toimivat karjalaiset, jotka pyrkivät Pohjanlahden lohiapajille. Tällöin taustalla olisi edellä mainittu karjalaisten omaksuma murrresana. Ehkei voida kuitenkaan pitää mahdottomana, että nimistö osittain pohjautuu tšuidien eränkänkäntiin ajalta, jolloin länsisuomalaiset muutajat ja itäisempää perua olevat tšuidit vielä olivat kaksi erillistä kieliryhmää Karjalankannaksella. Tämä selittäisi saamelaisen tradition vihamielisestä *čudde*-kansasta (mm. Grünthal 1997: 151).

Arkeologisesti voidaan Karjalankannaksen ja Olhavan alueen yhteys nähdä varhaisrautakautisessa Kalmistonmäen tekstiilikeramiikassa, jonka Meinander (1969: 43) Gurinaan viitaten ajoitti 300 eKr.–300 jKr (ehkä liian myöhäinen ajoitus; ks. Uino 2006: 363). Uino ja Juškova katsovat Olhavan alueelta löytyneen keramiikan vastaavan Karjalankannaksen Kalmistonmäen tekstiilikeramiikkaa (Uino 2006: 363; Lang 2020: 175 viitaten Juškova 2011). Myös kansallisuusnimi *vepsä* saattaa hyvinkin olla peräisin näiltä tšuudeilta. Olhavaa kauempana asustaneet äänis- ja keskivepsäläiset eivät ole käyttäneet alun perin itsestään tätä etnonymyä (Rahkonen 2015: 311; Mullonen 2003: 347).

Kuva 7. Olhava-nimiä. Kuva: P. Rahkonen.

Vanhoja germaanisia nimiä

Jo kauan on Suomen nimistössä tunnistettu sellaisia toponymyjä, jotka perustuvat johonkin vanhaan germaaniseen kieleen/kieliin. Niitä ovat esittäneet mm. Karsten (mm. 1911), Koivulehto (1987) ja Huldén (mm. 1987). Viimeaikaisista alan tutkijoista voi mainita Schalinin (mm. 2008). Osittain ongelmana on ollut erottaa varhaisemmista germaanisista nimistä ne, joita n. 1200-luvulla Suomeen suuntautunut merkittävä ruotsalaisväestön muuttoliike toi tullessansa.

Tässä yhteydessä käsittelen kolmea jokseenkin varmana pitämäni ruotsalaisasutusta varhaisempaa germaani-lähtöistä nimeä (Kuva 8):

1) *Eura(joki)*. Nimi näyttäisi juontuvan germaanisesta sanasta, joka lainaushetkellä suomen kieleen on esiintynyt asussa, joka on lähellä kantagermaanin sanaa germ. **æðrō* 'suoni' (Hellquist 1922 s.v. *äder*) / **ēprō* (mm. Kallio 2012: 234) > so. 'vesireitti', vrt. Saksan *Oder*. Äänneläillisesti ensitavua muuttui suomessa *eu*:ksi (vrt. *petra* > *peura*). (ks. Koivulehto 1987: 33–35)

2) *Aura(joki)*. Tämä nimi vastaa edellistä, mutta on peräisin myöhemmältä ajalta; vrt. mru **āþra* (Hellquist 1922 s.v. *äder*). Nimien omaksuminen suomen kieleen Suomen lounaisalueella, jonka on ajateltu olevan varhaisimpia suomenkielisiä asutusalueita, viittaa suhteellisen varhaiseen substraattikerrostumaan ennen varsinaista 1200-luvulla tapahtunutta ruotsalaismigraatiota.

3) *Ahvenanmaa*. Suomen puhuja liittäisi tämän nimen helposti suomenkielen sanaan *ahven*. Vaikka ahvenia onkin tuolla alueella aina kalastettu, sopii se nimeämismotiivinsa puolesta heikosti sellaisen suuren saaren/alueen nimeksi kuin Ahvenanmaa. Todennäköisempää on johtaa nimi germaanisesta sanasta, joka kantagermaanissa esiintyi asussa **ahwō* ja gootissa **ahwa* 'vesi' > ru *å* 'joki' (Hellquist 1922 s.v. *å*). Ruotsiksi saaren nimi onkin *Åland*, joka on myöhäisempi asu alkuperäisemmästä nimestä (likimääräisesti) **Ahwaland* 'vesimaa' so. 'vedentakainen maa'. Nimen suomenkielinen muoto johtuu suomalaisesta kansanetymologiasta. Etelä-Suomen alueella on käytetty termiä *vesikansa* 'väki, joka asui kirkolta katsoen järven toisella puolella'. Esimerkiksi Vihdin kirkolta katsoen toisella

Kuva 8. Vanhoja germaanisia nimiä. Kuva: P. Rahkonen.

puolella sijaitsee kylä nimeltä *Vesikansa*. Myös Hollolan vanhalta kirkolta katsoen Vesijärven toisella puolella sijaitsevien kylien aluetta kutsuttiin nimellä *Vesikansa*. Todennäköisesti termi on peräisin keskiajalta, koska kyseiset kirkot ovat keskiaikaisia. Saman periaatteen mukaan oli Ahvenanmaa Ruotsin puolelta katsoen vedentakainen maa, so. ”vesikansan maa”. Schalin (2008: 34–35) on varovaisesti esittänyt nimen alkuperäksi (v)kgerm. **azwiōz* ’saaristo’ > kksm **afivefi-* > mksm **ahveh*, jolloin varhaiskantagermaanin sana olisi lainautunut keskikantasuomeen ja siitä myöhäiskantasuomen kautta kantaskandinaaviin **ahwē* ja vihdoin muinaisruotsiin **ā-land*. Toki edestakaiset lainaamiset ovat mahdollisia, mutta selitys jää yhtä epävarmaksi kuin **soomi* sanan juontaminen edestakaisin lainaamisen kautta kantabaltin sanasta **žemē* ’maa’ (mm. SSA III s.v. *Suomi*). Nimeämismotiivin kannalta Schalinin ehdotus on kyllä kelvollinen, vrt. *Saarenmaa*, *Öland*. Olisi myös muistettava pohtia sitäkin, minkä germaanisen murteen kautta esittämäni **ahw(V)*-nimikanta olisi voinut syntyä. Kuinka paljon loppujen loppuksi tiedämme hyvänä ehdokkaana pidettävästä, Gotlannissa muinoin puhutusta muinaisgutniskasta? Oliko kanta-germaanikaan loppujen loppuksi yhtenäinen kieli?

Edellä esitetyt nimet viittaavat selkeästi siihen, että jossain vaiheessa Lounais-Suomessa oli vahva germaaninen asutus. Tätä tukee sekä länsisuomalaisten miesten germaanisilta tahoilta saatu laaja yhteinen geeniperimä (Sundell 2009: 11, 13–14, viitaten Norio 1999: 303; ks. Lang 2020: 100; kuva 2.6.) että vanhat alkuaan vain länsisuomessa esiintyvät germaaniset laina- tai myös substraattisanat. Viimemainittuna pitäisin niinkin yleistä sanaa kuin ’äiti’, jota ei alkuperäisenä esiintynyt itämerensuomen itäisessä eikä eteläisessä ryhmässä. Näissä äitiä tarkoittava sana pohjautuu kantauralilaiseen sanaan, josta periytyvät sanat ka *emo* ja vi *ema* sekä su *emä* < k-ural **emä* (Sammallahti 1988: 536). *Äiti*-sanat taustalla on germaanisana, jonka variantteja ovat mn **eida*, goot **aipei* (Kulonen 2000: 495). Länsi-

Suomen germaanien suomalaistuksessa sana jäi elämään näiden kieleen.

Arkeologian avulla voimme ajoittaa tiettyjä Suomeen kohdistuneita germaanisia vaikutusaaltoja. Vanhemmalta roomalaisajalta (n. 1–200 jKr.) peräisin olevat esinelöydöt kertovat Varsinais-Suomen alueella voimakkaista skandinaavisista vaikutteista, useimmiten viitaten Keski-Ruotsin Itä-Göötamaalle ja Upplandiin (Raninen & Wessman 2015: 236). Myöhemmin nuoremmalla roomalaisajalla (n. 200–400 jKr.) keskisen Varsinais-Suomen aineellisen kulttuurin leima oli vahvasti germaanis-itäskandinaavinen (*ibid.* 245). Merovingiajan alkupuolen (550–600-luvut eKr.) koru- ja aselöydöt viittaavat usein Keski-Ruotsiin ja Gotlantiin (*ibid.* 268). Tuolta ajalta on myös todisteita suorasta kosketuksesta Lounais-Suomen ja Keski-Euroopan välillä. Tämän jälkeen itäbalttilaiset – kaiketi lähinnä virolaiset – yhteydet käyvät yhä yleisimmiksi. Kallion (2012: 233) mukaan luoteisgermaanisista lainasanoja tuli jo keskikantasuomeen ja lainasanoja alkoi varhaisrautakaudelta (500 eKr.–400 jKr.) alkaen tulla runsaasti itämerensuomeen.

Syvärin alueen vesistönimien vastaavuuksia Lapissa

On hämmästyttävää havaita, että monet Suomen Lapin suurten vesien nimistä muistuttavat Syvärillä esiintyviä hydronymejä (Kuva 9). Olen aiemmin kirjoittanut tästä väitöskirjassani (Rahkonen 2013b: 174), mutta se ei tuolloin saanut aikaan laajempaa keskustelua. Yhteys näiden kahden alueen vesistönimien välillä on joka tapauksessa ilmeinen. Esitän seuraavassa listan tällaisista nimistä:

Lappi: *Inari* ~ *Inderjaur* dok. 1593 ~ *Indiager* dok. 1729, 1799 (SPK 2007)

Syväri: *Indärjärvi* (MAG 44)

Lappi: *Teno* < **Tänu*

Syväri: *Tänu* (MAG 56)

Lappi: *Muddusjávri* < **Mundusjävřē*

Syväri: *Mundus* (MAG 7)

Lappi: *Veahcajávri* < **Väccajävřē*

Syväri: *Вячезеро* < **Väčjävřv* (MAG 19);

Вяччезеро < **Väčč(a)jävřv* (MAG 27)

Lappi: *Paadaar*

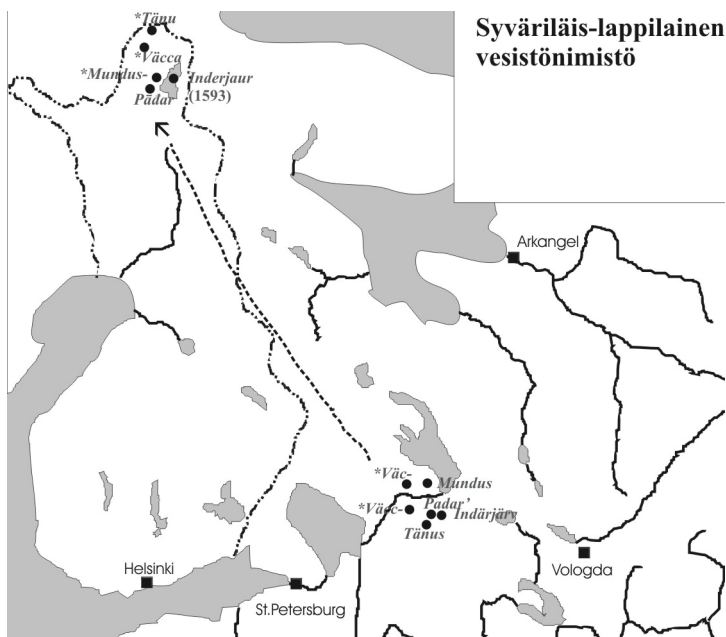
Syväri: *Padar* (MAG 45)

On selvää, etteivät yllä esitetyt Lapin suurten vesien nimet juonnu saamen kielestä, vaan jostain aikaisemmasta substraattikielestä. Esim. Paikkala et al. (2007: 99) toteaa selkeästi, että nimi Inari periytyy jostain tuntemattomasta muinaiskielestä. On ilmeistä, että monet Lapin suurten vesien nimet ovat jotenkin kulkeutuneet Syväriältä Lapin perukoille. Varmaa selitystä siitä, miten tämä on tapahtunut, on vaikea esittää. Oletettavinta lienee, että Syväriältä on matkattu Lappiin joko hyvien kalavesien ja/tai peuranpyynnin tähden. Nimien taustalla oleva kieli on tuntematon. Kyseisen

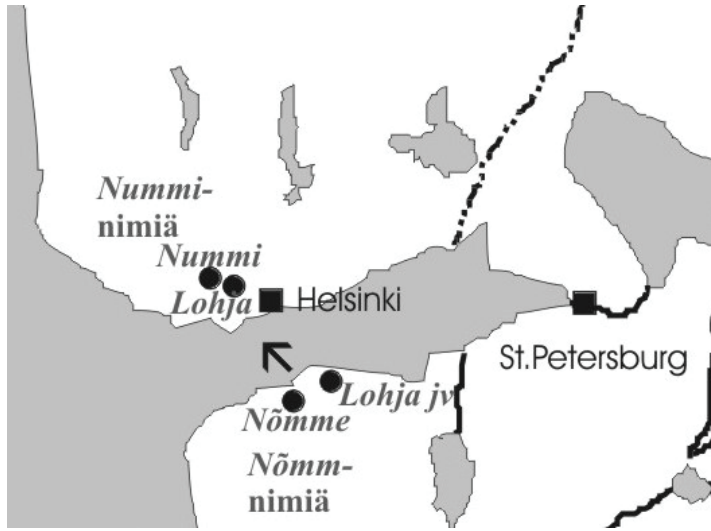
nimistön täytyy kuitenkin olla hyvin vanhaa, koska Lapissa ei esiinny yhtäkään suuren veden nimeä, joka olisi peräisin mistään saamen kielestä. Kantasaamen kielen tulon alueelle ja Lapin paleokielen syrjäytymisen on arvioitu alkaneen vasta ensimmäisen vuosituhannen alkupuolella jKr. (mm. Aikio 2004: 26). En silti pidä mahdollisena, että paleokieltä puhuttiin paikoitellen vielä hyvinkin kauan tämän jälkeen.

Virolaisnimiä

Monella tavalla on todistettu, että väestöä on tullut Virolasta Suomeen, luultavasti useampana muuttoaaltona. Muuttoliikkeen ensisijaisena kohteena on ollut Länsi-Suomi. Tämä näkyy lainoina kielessä, arkeologisena aineistona ja nimistössä. Aiemmin olen esittänyt, että Lounais-Suomessa ja Etelä-Pohjanmaalla nimistössä yleisesti esiintyvä maastotermi *luoma* on alkuaan virolaista perua (Rahko-

Kuva 9. Syväriäläis-lappilaisia nimiä. Kuva: P. Rahkonen.

Kuva 10. Virolaisyhteyksiä. Kuva: P. Rahkonen.

nen 2017: 294–295). Pohjanmaalle sana levisi oletettavimmin varsinaissuomalaisen väestön muuttoliikkeen myötä. Yhteistä perua on myös länsisuomalaisessa nimistössä esiintyvä maastotermi *sm nummi* ~ vi *nõmm* : *nõmme*. Lähes kaikki *-nummi*-päätteiset luontonimet sijoittuvat Hämeenlinna–Hyvinkää-linjan länsipuolelle. Selvä enemmistö näistä löytyy Varsinais-Suomesta ja Länsi-Uudeltamaalta. Jonkin verran ko. nimiä esiintyy myös läntisessä Hämeessä.

Mielenkiintoinen yhteys löytyy Suomessa hydronyyminä opaakiksi luokitetun *Lohjanjärven* ja Viron Harjumaalla sijaitsevan *Lohja*-nimisen järven välillä. Nimen harvinaisuuden vuoksi tämä yhteys osoittaa yleisen asutushistorian perusteella, että Suomen *Lohja*-nimi on kulkeutunut Virosta Suomeen.⁴ Nimen etymologinen tausta jää silti epäselväksi tai vähintäänkin monitulkintaiseksi (ks. Paikkala et al. 2007: 241). Mahdollista on, että virolaisen nimen taustalla on kalan nimi *lohi* siten, että nimi alun perin tarkoitti järven laskujokea mereen (nyk. *Lohja oja*) ja muotoutui virossa tyyppillisen sisäheiton ja

nimen kulumisen tähden **Lohioja* > *Lohija* > *Lohja*. Viron vesistönimissä formantti *-ja* esiintyy yleensä vain jokien nimissä (esim. *Ain|ja*, *Nara|ja*, *Ped|ja*), jolloin voi olettaa formantin olevan ”kulumamuoto” sanasta *oja*. On oletettavaa, että kyseinen joki entisaikoina todellakin toimi hyvänä lohijokena.

Ylävolgalais-äänisläisiä nimiä

Nimistöntutkijoita on kauan kiehtonut *Imatra*-nimen kielellinen tausta. Yleisesti on katsottu, että Kuolan niemimaalla sijaitseva *Imandra*-järven nimi liittyy samaan yhteyteen (Paikkala et al. 2007: 98). Sen sijaan juurikaan ei ole tutkittu nimikannan *Ima-* tai siihen kuuluvan formantin *-tra/-dra* mahdollisia lähtöalueita. Heti aluksi on todettava, että Kuolan *Imandran* saamelainen nimi on *Avvir*, mikä – niin kuin *Imandrakaan* – ei ole saamenkielestä peräisin. Ilmeisesti *Avvir* palautuu johonkin paleolappilaiseen kieleen, mahdollisesti samaan, jota Ante Aikio esitteli artikkelissaan 2004. Kyseisten nimien joukossa

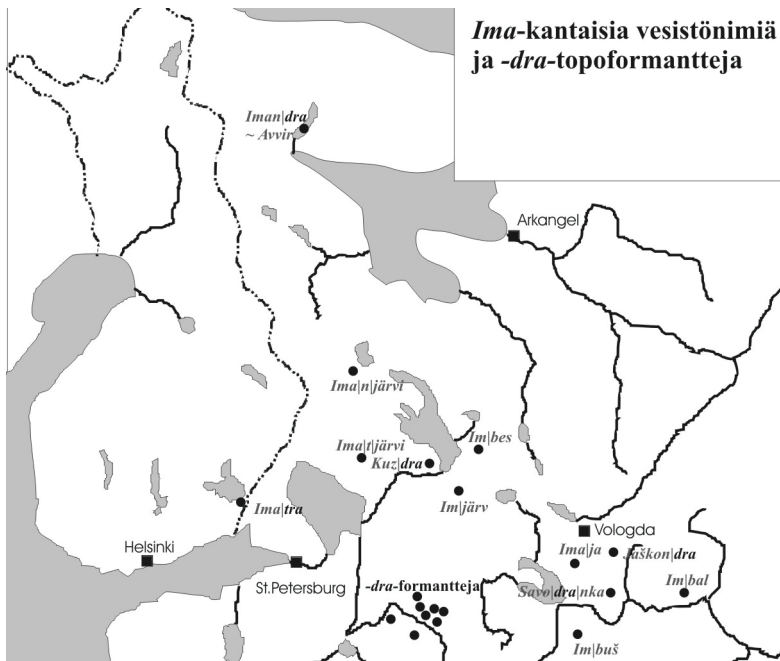
-ir-formantti on yleinen. Aikio (2004: 21–22) on tulkinnut sillä olleen merkityksen 'vuori, ylämaa'. Sekä nimikanta *Ima-* että formantti *-dra* esiintyvät melko yleisesti Ylä-Volgan alueen vesistönimissä (Kuva 11). Joitain tapauksia löytyy myös Äänisen alueelta. Nimityyppi näyttäisi olevan peräisin merjalais-itäsuudilaisesta kielestä.⁵ Sana *ima* saattaa olla samanlähtöinen kuin kantauralin **emä*. Viron keskeisin joki on nimeltä *Emajõgi* ja Suomessa esiintyy useita *Emä-* tai sitä semanttisesti läheläolevia *Ämmä(n)*-hydronyymejä (Kansalaisen karttapainne). Tämä tulkinta on kuitenkin epävarma.

Suurin osa *ima-/dra*-nimien leviintäalueesta sijaitsee myöhäisen tekstiilikeraamisen, lähinnä ylävolgalaisen, Djakovon kulttuurin (n. 800 eKr.–600 jKr.) alueella. Sen vaikutus ulottui karkeasti ottaen idästä *Unžajoelta* aina länteen *Ilmajärvelle* (ks. Rahkonen 2011: 211, map 2). On vaikea sanoa, mikä sen yhteys oli Karjalankannaksella esiintyneeseen

Kalmistonmäen varhaisrautakautiseen tekstiilikeraamiseen kulttuuriin. Imatran nimi kuitenkin näyttää viittaavan tällaiseen yhteyteen. Näin ollen nimi voisi olla peräisin varhaiselta rautakaudelta ennen ajanlaskun alkua.

Oulu-nimet

Yksi arvoituksellinen nimiryhmä muodostuu Suomessa ja Karjalassa esiintyvistä *oul(V)*-kantaisista nimistä (Kuva 12). Taustalla on harvinainen tulvavettä tarkoittava murrekana *oulu* (Kulonen 1995: 277). Murreksella on myös *our(V)*-variantteja. Vaihtelu **l > r* lienee hämäläisyys, joka näkyy mm. paikannimissä **Pukala > Pukara*, **Lumpe-lo- > Lumpero(inen)* ja **Tampele > Tampere* (Rahkonen 2011b: 254). Sana esiintyy myös Ruotsin puolella saamassa lpR *äulo* 'sulanut lumi', lpLu *äuloi* 'lumensekainen vesi, sohjo'

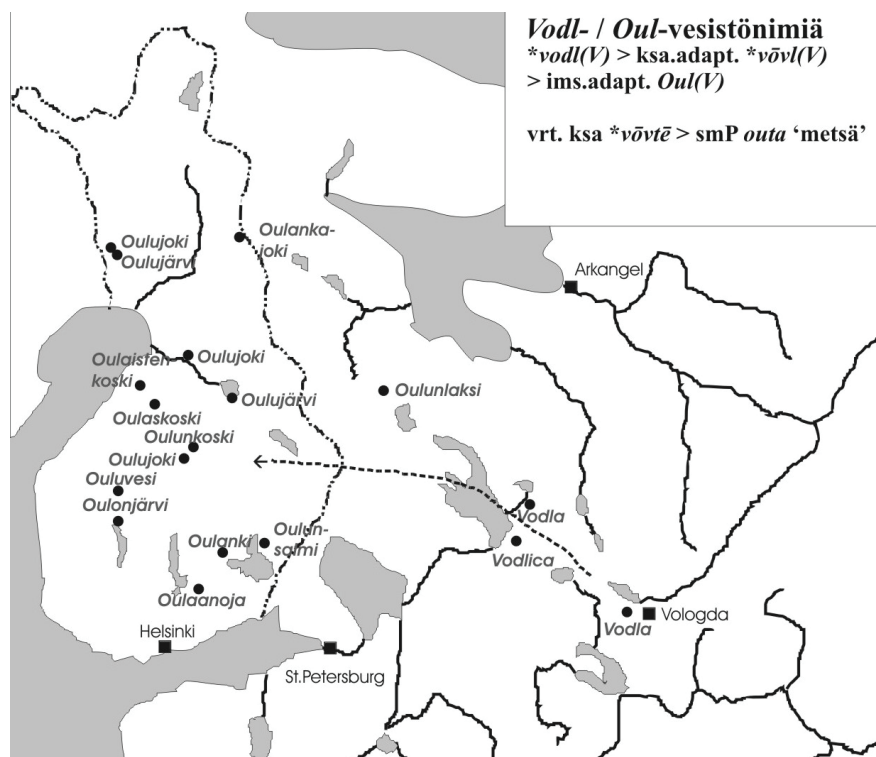

Kuva 11. *Ima*-kantaisia tai *-dra*-päätteisiä hydronyymejä. Kuva: P. Rahkonen.

(Kulonen 1995: 277). Koska sana esiintyy vain Ruotsin alueen saamelaiskielissä, voitaneen olettaa, että se on lainasana joko jostain suomen murteesta tai alkuaan samasta tuntemattomasta kielestä kuin suomenkin murrusana. Vaikka *oul(V)*-nimistön levintä on runsas ja kattaa lähes koko Sisä-Suomen, ei taustalla olevalle sanalle löydy kelvollista suomalais-ugrilaisiin kieliin perustuvaa etymologiaa.

Keskeinen kysymys kuuluu: Esiintyykö *oul(V)*-nimiä Suomen ulkopuolella? Virossa ei vastaavia nimiä löydy. Karjalan tasavallankaan alueella ne eivät ole tavallisia. Seesjärven tuntumassa löytyy *Oulunlaki*. *Oulanka*-joki virtaa niin Suomen kuin Venäjän Karjalankin puolella. *Oulu* ei liene sanan alkuperäinen asu. Suomenkielessä *ou*-diffrongia palautuu yleensä vaihtoehtoisesti asuun *-ok-*, *-ot-* tai *-ow-*. Näin ollen murrusanan taustal-

la oleva sana on ollut **oklu*, **otlu* tai **owlu*. Selvää on, ettei mikään näistä vaihtoehdoista palaudu suomen eikä kantasaamen kieliin. Äänneläilteisesti mahdollinen, mutta muutoin epävarma vaihtoehto löytyy Äänisen ja Kubena-järven väliseltä alueelta. Ääniseen virtaa sen itärannalla *Vodlajärvestä* suuri joki nimeltä *Vodla* (? < **Votla*). Itse asiassa pari *Vodlajärvi/Vodlajoki* on kuin peilikuva *Oulujärvestä/Oulujoesta*. Kummatkin ovat isoja vesiä, jotka laskevat vielä isompaan veteen. Lisäksi Kubena-järven alueella Vologdan lähellä virtaa *Vodla*-joki. Äänisen eteläpuolella Vytegran lähellä virtaa joki nimeltä *Vodlica*. Yhteistä näille vesistöille on, että ne laskevat kaikki suureen veteen (Ääniseen tai Kubenaan). Niiden nimille ei löydy varmoja vastineita mistään muualta Venäjällä.

Kuva 12. Oulu-/Vodla-nimiä. Kuva: P. Rahkonen.

Jos oletamme nimen alkuperäiseksi asuksi **votl(V)*, pääsemme suomenkieliseen nimen asuun *oul(V)* saamen kautta; tuntematon kieli ***votla* > ksa adapt. **vōvlē* > sm. *oula* (vrt. ksa *vōvtē* > sm *outa*; ks. Aikio 2006: 12). Jos taas alkuperäinen asu oli **otl(V)* pääsemme suoraan suomalaiseseen asuun *oul(V)*. Pohjois-Venäjän suurten järvien välisellä alueella (Ääninen, Valkeajärvi, Kubena) proteettisen *v:n* esiintyminen sananalkuisen *o:n* edellä on nimistössä hyvin tavallinen; esim. Syvärillä *Vorgo* < **orgo* (MAG 27), merjalaisalueilla *Vorga* (AJO 103B2). Kehityskulku *Vodla* < **Otl* Pohjois-Venäjän suurten järvien alueella ei siis ole lainkaan mahdoton.

Jos edellä esitetty ehdotus *oulu*-nimistön kielelliseksi taustaksi on oikea, niin ennen rautakautta vallinneen yleisen asutushistorian valossa nimistön kulkeutumisreitti on oletettavimmin idästä länteen – siis Äänisen takaa Suomeen. Tällöin nimen taustalla oleva murrenana *oulu* < **otl(V)* tai < **votl(V)* on kuulunut johonkin paleoeurooppalaiseen kieleen ja on jäänyt elämään suhteellisen harvinaisena murrenana suomen kieleen. Toisaalta muinaisella suomalais-ugrilaisella maaperällä *vtl*-konsonanteista rakentuvia hydronyymejä löytyy, kuten Marin maan *Vütla* (ve ~ *Vetluga*) ja Aunuksen *Vitele*, jotka nekin laskevat suureen veteen, Laatokkaan ja Volgaan.

Yhteenveto

Suomesta (mukaan lukien luovutetun Karjalan alue) löytyy esihistorialliselta ajalta peräisin olevia hydronyymejä, joilla suomen, saamen, karjalan ja ruotsin lisäksi on lähemmäs kymmenen kielellistä alkuperää. Seuraavassa esitetään kooste tutkituista nimien alkuperäkielistä (Taulukko 2). Olen myös hyvin karkeasti arvioinut Suomen alueelle saapumisen aikaa. Sitä, kuinka kauan kyseisiä kieliä on puhuttu, ei ole voitu arvioida edes likimääräisesti. Nimien laajasta säilymisestä ja siirtymisestä nykyisten kielellisten ryhmien käyttöön

voi päätellä, että joitain noista kielistä on saatettu puhua varsin myöhäisinäkin aikoina.

Suomen nimistön kielellisten lähteiden moninaisuus osoittaa, kuinka yksipuolisesti Suomen kieli- ja asutushistoriaa on tarkasteltu (ks. Taulukko 2). Mikään ei sulje pois sitä mahdollisuutta, että useita näistä muinaiskielistä on puhuttu vielä ainakin 1. vuosituhannella jKr. Kielellinen ”tilkkutäkki” onkin oletettavampaa kuin kielellinen homogeenisuus, joka sisältäisi vain nykyisten suomi-karjalan, saamen ja ruotsin kielten varhaiset muodot. On otettava huomioon, että tutkittava aikajana on valtavan pitkä, vähintään 3000 vuotta, aina kivikaudelta viikinkiajan lopulle.

Oma kysymyksensä on, kuinka paljon nämä eri kielelliset lähteet ovat vaikuttaneet suomen kieleen. Yllä olemme todenneet, että joidenkin suomen sanojen on oletettu periytyvän paleoeurooppalaisesta muinaiskielestä tai -kielistä. Asiaa voi tutkia siten, että ”perataan” sanastosta kaikki uralilaisina pidettävät sanat, erilaiset lainasanat (erityisesti germaanis-kandinaaviset, balttilaiset ja slaavilaiset sekä varhaiset muut indoeurooppalaiset) ja deskriptiivis-onomatopoeettiset sanat. Erityistä huomiota olisi kiinnitettävä luontotermeihin, koska juuri ne jäävät helposti substraattisanoina alueella valta-asemaan päässeiden uusien maahanmuuttajien kieleen. Tämä näkyy erityisen selvästi Suomen Lapin suomalaismurteissa tai Venäjän Pohjolan venäjän murteessa.

Jotkut yllä esitetyt nimistölliset vaikutteet ovat peräisin meille tuntemattomista uralilaisista kielistä (esim. *vuoh*-/*uht*-, *olhava*- ja *imatra*-nimet). Useat nimien takana olevat sanat esiintyvät – ehkä ovat aina esiintyneet – vain paikallisesti suomen murteissa. Näistä lähteistä peräisin olevien sanojen tutkimiseen juuri nimistöntutkimus antaa hyviä työkaluja. Tunnettujen tai helposti rekonstruoitavissa olevien kielten antamat lainat (esim. germaaniperäiset) ovat perinteisestikin olleet laajalti tunnettuja jo kauan, vaikka uusiakin lainoja yhä paljastuu.

Taulukko 2. Kooste erilaisista nimistövirtauksista Suomen alueelle.

1) muinaisjärvimaan kieli/kielet (Paleolakelandic)	kivikausi, pre-2000 eKr.
2) <i>muinaislappi</i> (Paleolaplandic)	kivikausi, pre-2000 eKr.
3) <i>länsiuralilainen x-kieli</i>	pronssikausi (n. 1950–500 eKr.)
4) <i>esi/kantasaame</i> (varhaisin muoto <i>äänissaame</i>)	esiroomalainen rautakausi (n. 500–1 eKr.)
5) <i>olhavantšuudi</i>	varhaisrautakausi (500 eKr. –500 jKr.)
6) <i>germaaniset/muinaiskandinaaviset kielet</i>	roomalaisaika, kansainvaellusaika, mero-vingiaika (1–800 jKr.)
7) <i>syväriläinen</i> tuntematon muinaiskieli	ennen Lapin saamelaisaika (ehkä 800–1 eKr.)
8) itämerensuomen <i>virolaismurre</i> - Virosta Suomeen myöhäiskantasuomen jälkeen	merovingiaika, viikinkiaika (n. 550–1050 jKr.)
9) <i>ylävolgalainen tšuudilainen kieli</i>	esiroomalainen rautakausi (500–1 eKr.)
10) mahdollisesti <i>äänisentakainen</i> tuntematon muinaiskieli	mahdollisesti metallikausi ennen ajanlaskun alkua n. 1950–1 eKr.

Nimistön ajoittaminen on aina hankalaa. Mikäli nimi on suomenkielinen, saattaa se silti olla hyvin vanha, koska nimet voivat elää kielen sisällä tapahtuneiden muutosten mukana, jolloin vanhakin nimi näyttää uudelta (Ainiala 1997: 168–199). Lisäksi voidaan todeta, että suomen kieli on hyvin arkaainen ja äännteelliset muutokset ovat viimeisen lähes 2000 vuoden ajan olleet suhteellisen vähäisiä, todistetusti ainakin ensimmäisistä suomenkielisistä kirjoituksista lähtien. Myös aiemmin (Rahkonen 2017: 298–302) esittämäni Vöyrin maankohoamisen perusteella ajoitettu viikinkiaikainen merellinen suomalaisnimistö on varsin nykyaikaisen näköistä. Joskus topografis-geologiset seikat voivat auttaa ajoittamisessa, niin kuin **Ätsäri* –**Ätsävä*-tapauksessa. Myös Lapin suurten vesien eisaamelaiset nimet ovat peräisin ajalta ennen kuin kantasaamesta ja sen perillisistä tuli Lapin valtakieli.

Yhdessä muiden tieteenhaarojen kanssa arkeologia auttaa kertomaan jotain väestöliikkeistä. Melko vahva näyttö on pronssikautisen itäisen tekstiilikeramiikan ja

länsiuralilaisesta *x*-kielestä peräisin olevan nimistön täysin identtinen levintä. Samoin voidaan hyväksyä Lounais-Suomeen sijoittunut vahva arkeologisesti todennettu germaaminen vaikutus (1–500 jKr.) yllä esitettyihin germaaniperäisiin nimiin ja substraatti-/lainasanakerrostumaan sekä länsisuomalaiseen geeniperimään.

Paljon jää vielä tutkittavaa. Tarpeellista olisi asutushistoriallisen ja lingvistisen tutkimuksen edellyttämä monitieteellinen ote. Jossain vaiheessa kielitieteen ja arkeologian kesken syntyi ”välirikko”, jonka seurauksena kumpikin tieteenala keskittyi vain omaan sektoriinsa. Lingvistit oikeutetustikin kokivat, että arkeologit esittivät liian rohkeita etno- ja kielihistoriallisia päätelmiä.

Kielihistorian ongelmana on absoluuttinen ajoitus (ks. Kallio 2006). Esimerkiksi kantakielten eri tasojen ajoitus kaikesta huolimatta leijuu ilmassa. Jotain voidaan päätellä lainasanojen avulla, mutta tämäkin voi johtaa kehäpäätelmiin, koska myös lainauslähteen ajoitus saattaa olla epävarma. Jos otetaan huomioon molempien tieteenhaarojen rajoitteet,

mutta myös vahvuudet, voidaan löytää hedelmällinen yhteistyö. Nyt onkin käynnistetty Turun Yliopiston ”Kipot ja kielet”-hanke, jossa kerätään aineistoa kummaltakin taholta. Positiivisella tavalla kielitiedettä ja arkeologiaa yhdistävästä tutkimuksesta voidaan mainita myös aivan hiljattain ilmestynyt Minerva Pihan väitöskirja *Eteläsaamelaiset rautakautisessa Pohjolassa. Kielitieteellis-arkeologinen näkökulma* (2020).

Mielenkiintoista on ollut todeta, että geenitutkijatkin ovat enimmäkseen pysyneet vain omalla tontillaan. Ehkä vanhemmat tieteenalat, lingvistiikka ja arkeologia, ovat jääneet odottamaan genetiikan tarjoaman aineiston suurempaa kumuloitumista ja tarkentumista. Luulisin, että suomalaisten geneettisestä taustasta on tähän mennessä saatu jo niin paljon näyttöä, että hedelmällinen yhteistyö on taas mahdollista. Edellä esitettyyn viitaten Langin kirja *Homo Fennicus* (2020) näyttää oikeaa suuntaa. Etymologisen nimitystutkimuksen mahdollisuuksia ei ole riittävän laajasti käytetty hyväksi eikä myöskään Lang ole siihen suuremmissa määrin viitanut. Nuoremmat alan tutkijat ovat kuitenkin valitettavasti harvassa.

Bibliografia

Verkkolähteet

- Häkkinen, J. 2014. Kielet Suomessa kautta aikain. <http://www.elisanet.fi/alkupera/> (kirjoitettu 8.8.2014; luettu 4.9.2020).
- Kansalaisen Karttapaikka. asiointi.maanmittauslaitos.fi/karttapaikka.

Tutkimuskirjallisuus

- Ahlqvist, A. 1998. Merjalaiset – Suurten järvien kansaa. *Virittäjä* 1/1998: 24–55.
- Aikio, A. 2004. An Essay on substrate studies and the origin of Saami. I. Hyvärinen, P. Kallio & J. Korhonen (toim.) *Etymologie, Enthlehnungen und Entwicklungen. Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki*. Tome LXIII: 5–34. Helsinki: Société Néophilologique.
- Aikio, A. 2006. On Germanic-Saami contacts and Saami prehistory. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 91: 9–55.
- Aikio, A. 2012. An essay on Saami ethnolinguistic prehistory. R. Grünthal & P. Kallio (toim.) *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 266: 63–117. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Aikio, A. & Aikio, A. 2001. Heimovaelluksesta jatkuvuuteen – suomalaisen väestöhistorian tutkimuksen pirstoutuminen. *Muinaistutkija* 4/2001: 2–21.
- Ainiala, T. 1997. *Muuttuva paikannimistö*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 667. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- AJO = *Атлас Ярославской области*. Москва: Роскартография. 2002.
- Ariste, P. 1971. Die ältesten Substrate in der ostseefinnischen Sprachen. *Sovetskoe finno-ugrovedenie* 7: 251–258.
- Ariste, P. 1981. Keelekontaktid: eesti keele kontakte teiste keeltega 1: Mõnda substraadist. *Emakeele seltsi toimetised* 14: 5–25. Tallinn: Valgus.
- Carpelan, C. 1999. Käännekohtia Suomen esihistoriassa aikavälillä 5100–1000 eKr. P. Fågelberg (toim.) *Pohjan poluilla. Suomalaisien juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153: 249–280. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Carpelan, C. & Parpola, A. 2001. Emergence, contacts and dispersal of Proto-Indo-European, Proto-Uralic and Proto-Aryan in archaeological perspective. C. Carpelan, A. Parpola & P. Koskikallio (toim.) *Early Contacts between Uralic and Indo-European. Linguistic and archaeological considerations*: 55–150. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Grünthal, R. 1997. *Livvistä liiviin. Itämerensuomalaiset etnonymit*. Castrenianumin toimitteita 51. Helsinki: Suomalais-ugrilainen laitos & Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Grünthal, R. 2007. The Mordvinic Languages between Bush and Tree: A historical reappraisal. A. Aikio & J. Ylikoski (toim.) *Sámit, sánit, sátnehamit. Riepmočala Peikka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 253: 115–135. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Hellquist, E. 1922. *Svensk etymologisk ordbok*. Lund: C. W. K. Gleerups förlag Berlingska boktryckeriet.
- Huldén, L. 1987. Bynamnen i Österbotten. *Klassiska problem inom finlandssvensk ortnamnsforskning*. SLS 539. Studier i nordisk filologi 67. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet in Finland.
- Huurre, M. 1995. *9000 vuotta Suomen esihistoriaa*. Helsinki: Otava.
- Häkkinen, J. 2009. Kantauralin ajoitus ja paikannus: perustelut puntarissa. *Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 92: 9–56.
- Itkonen, E. 1961. *Suomalais-ugrilaisen kielen ja historian tutkimuksen alalta*. Tietolipas 20. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Itkonen, E. & Kulonen, U.-M. (toim.) 1992–2000. *Suomen Sanojen Alkuperä 1–3. Etymologinen sanakirja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

- Itkonen, T. 1983. Välikatsaus suomen kielen juuriin. *Virittäjä* 87:190–229.
- Juškova, M. A. [Юшкова, М. А.] 2011. *Эпоха бронзы и ранний железный век на Северо-Западе России*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Санкт-Петербург.
- Kalima, J. 1942. Karjalaiset ja merjalaiset. *Uusi Suomi* 19.7.1942.
- Kallio, P. 2006. Suomen kantakielten absoluuttista kronologiaa. *Virittäjä* 1/2006: 2–25.
- Kallio, P. 2007. Kantasuomen konsonanttihistoria. A. Aikio & J. Ylikoski (toim.) *Sámit, sámit, sátnehamit. Riepmočala Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 253: 229–249. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kallio, P. 2012. The Prehistoric Germanic Loanword Strata in Finnic. R. Grünthal & P. Kallio (toim.) *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 266: 225–238. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Karsten, T. 1911. *Äldre germansk kultur i Finland belyst av ortnamnen*. SLS 95. Studier i nordisk filologi 2. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet in Finland.
- Koivulehto, J. 1987. Namn som kan tolkas urgermaniskt. *Klassiska problem inom finlandsvensk ortnamnsforskning*. Studier i nordisk filologi 67: 27–42. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Komjagina, L. [Комягина, Л. П.] 1994. *Лексический Атлас Архангельской области*. Архангельск: Издательство поморского международного педагогического университета им. М. В. Ломоносова.
- Lang, V. 2020. *Homo Fennicus. Itämerensuomalaisten etnohistoria*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lavento, M. 2001. *Textile Ceramics in Finland and on the Karelian Isthmus*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 109. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Lehtiranta, J. 2001. *Yhteissaamelainen sanasto*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 200. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Magnus, O. 1539. *Carta Marina*. Venetsia.
- Matveev, A. K. [Матвеев, А. К.] 2004. *Субстратная топонимия Русского Севера*. Ч. 2. Екатеринбург: Издательство Уральского университета.
- Meinander, C. 1969. Dämits. En essä om förromersk järnålder. *Finskt Museum*: 27–69. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Mullonen, I. I. [Муллонен, И. И.] 2002. *Топонимия Присвиря. Проблемы этноязыково контактирования*. Петрозаводск: Российская академия наук. Карельский научный центр: институт языка, литературы и истории.
- Mullonen, I. I. [Муллонен, И. И.] 2003. *Прибалтийско-финские народы России*. Москва.
- MAG = Муллонен, И. И., Азарова, И. В. & Герд, А. С. 1997. *Словарь гидронимов юго-восточного Приладожья, бассейн реки Свирь*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета.
- Nissilä, V. 1975. *Suomen Karjalan nimistö*. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiön julkaisuja. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö.
- Norio, R. 1999. Mitä geenitutkimus voi kertoa suomalaisista? P. Fågelberg (toim.) *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153: 297–306. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Paasonen, H. 1996. *Mordwinisches Wörterbuch III. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII. N-Ř*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Paikkala, S., Stenhammar, E.-L., Mikkonen, P., Pitkänen R. & Slotte, P. (toim.) 2007. *Suomalainen Paikannimikirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 146. Helsinki: Karttakeskus & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Piha, M. 2020a. Esihistorian kieliteoriat – Tutkimushistoriallisia näkökulmia Suomessa esihistoriallisella ajalla puhuttuihin kieliin. *Muinaistutkija* 2/2020: 41–55.
- Piha, M. 2020b. *Eteläsaamelaiset rautakautisessa Pohjolassa. Kielitieteellisen- arkeologinen näkökulma*. Turku: Turun yliopisto.

- Rahkonen, P. 2011a. Finno-Ugric Hydronyms of the River Volkhov and Luga catchment areas. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 93: 205–266.
- Rahkonen, P. 2011b. Tampere – saamelainen koskiappellatiivi. *Virittäjä* 2/2011: 252–256.
- Rahkonen, P. [Рахконен, П.] 2012. Границы распространения Меряно-Муромских и древнемордовских гидронимов в верховьях Волги и бассейне Оки. *Вопросы Ономастики* 2012. №1 (2): 5–42.
- Rahkonen, P. 2013a. Suomen etymologisesti hämärää vesistönimistöä. *Virittäjä* 1/2013: 5–43.
- Rahkonen, P. 2013b. *South Eastern Contact area of Finnic Languages in the Light of Onomastics*. Jyväskylä: Bookwell.
- Rahkonen, P. 2015. Kargopolin ja Kenozeron alueiden etnohistoria. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 95: 307–347.
- Rahkonen, P. 2017. Onomasticon of Levänluhta and Kälämäki region. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 96: 287–316.
- Raninen, S. & Wessman, A. 2015. Rautakausi. G. Haggrén, P. Halinen, M. Lavento, S. Raninen & A. Wessman (toim.) *Muinaisuu-temme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskialjalle*: 215–365. Helsinki: Gaudeamus.
- Saarikivi, J. 2004a. Über das saamische Substratnamengut in Nordrußland und Finnland. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 58: 162–234.
- Saarikivi, J. 2004b. Is there Paleo-European substratum interference in western branches of Uralic? *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 90: 187–2014.
- Saarikivi, J. 2011. Saamelaiskielet – nykypäivää ja historiaa. I. Seurujärvi-Kari, P. Halinen & R. Pullkinen (toim.) *Saamentutkimus tänään*. Tietolipas 234: 77–119. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sammallahti, P. 1977. Suomalaisen esihistorian kysymyksiä. *Virittäjä* 81: 119–136.
- Sammallahti, P. 1988. Historical Phonology of the Uralic Languages with Special Reference to Samoyed, Ugric and Permic. D. Sinor (toim.) *The Uralic Languages: Description, History and Foreign Influences*: 478–554. Leiden.
- Schalin, J. 2008. Ahuenmaa ja Alandh. *Sananjalka* 50: 24–37.
- Seppä, H. & Tikkanen, M. 2006. Ähtärinjärven vanha lasku-uoma. *Geologi* 3/2006: 89–94.
- SRNG = *Словарь русских народных говоров* 1965 – . Москва, Ленинград.
- Sundell, T. 2009. Kadonneet geenit: Suomen kivikautisten populaatiopullonkaulojen tutkiminen geneettisin menetelmin. *Muinaistutkija* 4/2009: 10–18.
- Uino, P. 1997. *Ancient Karelia – Archaeological studies*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 104. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Uino, P. 2006. The background of the Early Medieval Finnic Population in the Region of the Volkhov River: Archaeological Aspects. J. Nuorluoto (toim.) *The Slavification of the Russian North*. Slavica Helsingensia 27: 355–373. Helsinki: University of Helsinki, Department of Slavonic and Baltic Languages and Literatures.
- Vahtola, J. 1980. *Torniojoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus*. Studia Historica Septentrionalia 3. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys.
- Vasmer, M. [Фасмер, М.] 2003. *Этимологический словарь русского языка*. Москва: Издательство Астрел.
- Vilppula, M. & Takala, U. (toim.) 1985–. *Suomen Murteiden Sanakirja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Pauli Rahkonen, FT (suomalais-ugrilainen kielentutkimus), on väitellyt Helsingin Yliopistossa ja on nyt jatko-opiskelija Åbo Akademiassa (VT:n eksegetiikka: Luoteiseemiläinen nimistö).
pauli.rahkonen@gmail.com

Loppuviitteet

- 1 Ei koske niittyihin, peltoihin tms. liittyviä *kyrö*-nimiä, jotka juontunevat länsimurteiden pohjalta sanasta *kytö: kyrön*. Murreasana *kyrö* tarkoittaa takamaata, vaikeakulkuisia seutua tai piilopaikkaa (mm. Rahkonen 2017: 307–308).
- 2 Artikkelin kirjoittajan selvennys.
- 3 Meidän aikaamme säilyneitä länsiuralilaisia kieliä ovat eri itämerensuomalaiset kielet, saamelaiskielet ja mordvalaiskielet *ersä* ja *mokša*. Lisäksi nimistön perusteella on sammuneiden kielten joukosta erotettavissa *merja*-*muroma* ja kaksi melko laajalle levittäytynyttä ryhmää, joita olen kutsunut *länsi-* ja *itätšuudeiksi*. Näistä ensinmainittu on ehkä lähempänä *mordvaa* ja jälkimmäinen selvästi lähempänä *merjaa*. *Mordvan* kaltaista kieltä on puhuttu paljon lännempänä kuin *nykymordva* ainakin *Tverin* alueella asti; vrt. lähellä *Tverin* kaupunkia virtaavat isompi joki *Injuha* ja sen pienempi sivujoki *Veška* (Rahkonen 2012: 28); vrt. md *ine* 'suuri', *veška* 'pieni'.
- 4 Suomessa ja luovutetun *Karjalan* alueella esiintyy *Lohja*-kantaisia talon nimiä (SPK 2007 s. v. *Lohja*). Todennäköisesti niitä ei kuitenkaan voi verrata vesistönimisiin.
- 5 Lähinnä *Msta*-joen pohjoispuolella puhuttu itätšuudin kieli oli läheistä sukua *merjalle* (Rahkonen 2011; 2012); ks. kartta 4.